

Александр СТЕПНОВ.

УЙГУ КЫЛАТА

"Чурапчы" ТХПК "Сага олох" хаһыакка ыйга биридэ тахсар апал сыһарымыга

Уйгуу-бийаны дэлэтин – барыбыт сорукупт!

ҮҮТҮ СОБОТУОПКАЛААҤЫН БЫЛААНА ҮРДЭЭТЭ

Наслега	План 2018 г	январь		разница тонн	выполнения в %
		план	факт		
Алагарский	383	1,98	4,23	2,25	213,8
Бахсытский	329	1,70	0,00	-1,70	0,0
Болтогинский	317	1,63	2,34	0,70	143,1
Болугурский	642	3,31	12,46	9,15	376,3
Арылахский	294	1,51	2,86	1,35	189,0
Кытанахский	273	1,41	0,61	-0,80	43,5
Мугудайский	513	2,64	3,41	0,77	129,1
Ожупунский	626	3,23	8,84	5,61	273,9
Соловьевский	545	2,81	0,00	-2,81	0,0
Сыланский	791	4,08	5,87	1,79	143,9
Телейский	325	1,68	2,26	0,58	134,9
Хадарский	408	2,11	1,82	-0,29	86,4
Хатылынский	373	1,92	3,89	1,97	202,3
Хаяхсытский	330	1,70	0,61	-1,09	35,9
Хоптогинский	673	3,47	6,30	2,82	181,3
Чакурский	460	2,37	5,88	3,50	247,8
Чурапчинский	319	1,66	1,72	0,06	103,8
По улусу	7600	39,21	63,09	23,87	160,9

Аастыг 2017 сылга улуус үрдүнэн 7581 тонна соботуопкалыыр былааннаахпыт. Ону 7584,1 тоннаан толорбуптут. Быйылгы сыллаах былаан 7600 тоннаан бэриллэн Тыва хаһаайыстыбатын министриэтибэтинэн бигэргэнэ. Улуустаагы Тыва хаһаайыстыбатын управлениета бу былааны нэһиликтэринэн тыран түнэттэ. Сыл бастагы ыйыгар 39,21 тонна соботуопкалыыр былаан 63,09 тоннаан толорулунна (160,9 бырыһыан), 23,87 тоннаан аһарылына.

Ордук үчүгүйдик 12,46 тоннаны ыан, былаанын 376,3 бырыһыан толорбут Болугур, 8,84 тоннаны ыан, былаанын 273,9 бырыһыан толорбут Ожупуун, 4,23 тоннаны ыан, былаанын 213,8 бырыһыанга тиздирбит Алагар, 3,89 тоннаны ыан, былаанын 202,3 бырыһыан толорулаах Хатылы нэһиликтэрэ үлэпээтилэр. Бахсы, Кытанах, Соловьев, Хадаар, Хайахсыт нэһиликтэрэ былааннарын толорботулар.

Бу күнүргэ ынах төрөөһүнэ эбиллэр. "Чурапчы" ТХПК үтү тутууну сабалаата. Тутуллар сыана былырынныттан түспөтө. Үрүн илгэни үрүлүччү ыан үбү-харчыны аахсарга, дохуоттанарга дуулгун!

СЫЛЫ САБАЛААҤЫННА ҮЛЭЛЭРБИТ, БЫЛААННАРБЫТ

Быйылгы сылбыт биир ыйа ааста. Улууска үлэ бары хайыскаларыгар былааннаах үлэлэр сабаланнылар. Былырын өрөспүүбүлүкэ бастаабыт тэтиммитин ыһыктыбаа, таһаарылаахтык, үтүө түмүктээхтик үлэлиир сорук турар. Улуустут биир бастыг үлэлээх "Чурапчы" ТХПК бырабылыанньатын председателэ Н. А. Аржаков быйылгы сыл үлэтэ сабаланытын, былааннарын билиһиннэрэр.

Быйылгы сылга улуус үрдүнэн 7600 тонна үтү соботуопкалааһын сорууга турар. Ити былырынныттан үрдүк былаан бигэргэнэн нэһиликтэринэн түнэтилинэ. Маныаха төһө сүөһүлээхтэрэ учуоттанна. Сага механизированнай комплекстар киллэриллбит, собурууттан сүөһү аҕалылыбыт. Болугур нэһиликтэр 642, Ожупуун нэһиликтэр 626 тонна тиздирлинэ. Элбэх сүөһүлээх Сылан нэһиликтэ 791 тонна, Хоптобо нэһиликтэ 673 тонна былааннаахтар. Сыл бастагы ыйдарыгар үтү ыаһын кыра буолара биллэр. Ынахтар сага төрөөн эрэллэр. Мантан саас сыһаа эбиллэн иһиэхтэрэ, үтү ыаһына даҕаны эбиллибэ. Билигин күннэ 5,6 тонна кэринэ үтү туттарыллар. Ахсынны, тохсунньу ыйдаах үтү туттары харчыта төлөмүтэ.

Биһиги үтү тутар пууннарбыт үлэлииргэ бэлэмнэр. Муус устар ый ортотуттан сабалыахпыт. Үтү тутуу сыаната былырыннытынан хаалла. Чааһынайыттан, бааһынайыттан тутууга суох 1 литэрэтин 45 солк. тутуохтут. Быйылгы сорукуптунан үтү переработкалааһынна цельно-молочнай кысполочнай

бородууксуйаны онорууну элбэтии буолар. Арыыны оноруу бырыһыанын аччатыахпыт. Итинизхэ туттарааччылар үттэрин хааныстыбата үрдүк буолара ирдэнэр. Переработкалыыр сыахтарбыт оборудованиеларын санардыга грант ыларга тустаах бэлэмнэниилэри, докумуоннары оноробут. Сыахтары өрөмүөнүүбүт, санардабыт, реконструкциялары ылабыт. Мындаадайытаагы животноводческой комплексы гранна кирисэн үтү астыыр сыаха сыр оноруун киллэриэхпит. Итиниз тутуу кулун тутар бүтүүтэ сабаланыаба.

Былырынны сылга ИЖС (тус бэйэ опорор дьэстин тутуу) программанан 4 үлэһипит дьэ туттан кирибиттэрэ. Програмаага кириһэр үлэни салгыахпыт.

Сайын кураан буолан от ааннаа үүммэккэ, ланхалаах ходуһалар оттоммуттара, күһүнүн ардаан баран тонорон, хаһы уустуктардаах. Онон бу күнүргэ сылгы аһылыкка кирибэ. Маныаха эбиэс аҕалытыгар биһиги тэрилтэ элпизтинэстээбинэн аанна. Билигини туругунан 54,8 тонна эбиэс аҕалылан Тыва хаһаайыстыбатын управлениетын сайаалкатынан нэһиликтэринэн түнэтилинэ. Бу үлэ салгыы ыгтыллыаба. Урукку өттүгэр үтү харчытын суотугар уматыгы ыраах баар нэһиликтэргэ – Соловьевка, Чакурга, Арылааха тиздэр этибит. Быйыл маны эмиэ салгыыр былааннаахпыт.

Нэһиликтэригэр эти тутууга дотация көрүлэр буолла. Онон бу сылга туттарар бабалаахтар, биһиги кооперативыт хонтуоратыгар кэпэн билсин, дуогабардаһын.

ДЬОН-СЭРГЭ ХАМАБАТЫК АТЫЛАНАР

Киин куоратпытыгар Дьокуускайга сылдьан, ырынактары, киоскалары, таһырдыа атылгыты турааччылары көрдөхкө, Чурапчы этин-аһың үттэн бородууксуйаларын дьон хамабатык атылаһаллар.

Бу хаартыскаларга "Сайсары" ырынагар "Чурапчы" ТХПК "Алаас аһа" киоскатыгар атылаһааччы элбэбэ, аэианортан чугас таһырдыа атылаһанар прилавкига Болтоно этин сыаната көстөллөр.

Сонуннар

СЫЛГЫ АҤЫЛЫККА КИИРДЭ

Улуустутугар, басбилии көрүнүттэн тутууга суох, уопсайа 19 тыһ. 414 ынах сүөһү уонна 14 тыһ. 496 сылгы кыстатыллан турар. Быйыл сайын кураан күнүр тураннар, үгүс отчуттар кур, ланхалаах сирдэри оттообуттара. Ити от хааныстыбатыгар охсубута. Күһүнүн ардаан баран тонорон, сылгы хаһытыгар уустуктардаах балаһыаннаа үөскээтэ.

Итилэр охсууларыгар сылгы көннүүнэн, өлүүтэ таһаарылына, бизлэр кулуннаатылар. Ырыаннааһын сабаланар кутталлаах. Итини сэрэтэр, сылгы ахсаанын аччаппат, этэннэ кыстыгы туоратар сыалтан бу күнүргэ аһылыкка киридилэр.

ФИНАЛГА ТАБЫСТА

"Сахамедиа" РИИХ сыллата олохтуур "Саха сириг киэн туттууга" бырайыаһын финалиста-ра билиһинилэр. "Предприниматель" номинацияга куораттартан уонна улуустартан 21 киһи кыттыбыта. Онтон финалга 5 предприниматель табыста. Кинилэр орголоругар биһиги Чурапчыбытыгар "Авто-профи" маҕаһыыннаах, онно Тыва хаһаайыстыбатыгар аналлаах тиз-хыныкэлэри, сагтаас чаастары атылаһар. Руслан Еремеевич Федотов кирибэ. Ситиһини баарыабыт.

БЫЯНГА БЫСТЫБАТ „БЫЯН“ МАҒАҢЫЫННА

Улуустут киинин үөһээ өттүнэн федеральнай суотталаах трасса ааһар. Итинэн элбэх транспорт сылдыар. Айанныыттар бу трассаны кырыяа тутуллубут агрокластер маҕаһыынарыгар, кафеларыгар, заправокларыгар сылдыаллар, мэлдьи элбэх транспорт, дьон-сэргэ баар буолар. Биир оннук тэрилтэнэн „Чурапчы“ ТХПК „Быйан“ маҕаһыына буолар.

Сэбиэдиссэй Анна Егорова Варламованы көрсөн салайар маҕаһыынын үлэтин-хамнаһын билиһиннэригэр көрдөстүм.

—Билии маҕаһыыммыт 2012 сылтан анаара маҕаһыын, анаара кафе быһыытынан үлэтин саҕалаабыта. Тупсарыы, кэнэтии үлэтэ Ытыллан, 2015 сылтан анаарбытыгар кондитерскай сыахтаах буолбуппут. Барыта 4 атыылааччы (продавец) үлэтиир—Наталья Викторовна Оконешникова, Татьяна Аркадьевна Илларионова, Наталья Александровна Андреева, Маруся Сергеевна Платонова. Бары анал үөрэхтээхтэр. Идэлэрин үрдэтинэр сыалтан үрдүк үөрэххэ үөрэнэллэр. Үлэлэригэр олус эппизитинэстээхтэр. Атыылаһааччыларга эйбэстик сыһыаннаһаллар. Ити туһунан атыылаһааччылар мэлдьи этэччилэр. Кинилэри таһынан 4 харабыл-кочегардаахпыт. Дьээбиг-уопутт сылаас, ыраас.

Мин бэйэм „Чурапчы“ кооперативка 2000 сыллаахха үлэс мирибитим. Бастаан хассирынан, онтон „Илгэ“ маҕаһыынна сэбиэдиссэинэн үлэлээбитим, 2014 сылтан бу маҕаһыынна сэбиэди-

сэинэн аһаммытым, Новосибирскайга менеджмент идэтигэр кэтэхтэн үөрэнэбин, 4-с курустун бүтэриэм. (Манна даҕатан эттэххэ, кооператив сапаттаа кадрдарын идэлэрин үрдэтиниллэригэр болҕомототун уурар Кондитер А. В. Осипова, атыһыт В. П. Борисова, арыы сыаһын маастара Н. Н. Поисеев, о. д. а. үрдүк үөрэххэ кэтэхтэн үөрэнэллэр).

Үлэбит чааһа сарсыарда 9 чаастан кичээ 8 чааһа диэри, өрөбүлбүт суох. Бородууктабытын Дьокуускайтан, Бэстээхтэн, о. д. а. аҕааллар. Бэйэбит кооперативпыт бородууксуйата—үүттэн оноһуллубут арыы, сүөгэй, чэчэгэй, суорат, кефир, эт арааһа, халбаһы, эттэн полуфабрикаттар күннэтэ дэлэйдик атыыга таһаарыллаллар. Килиэп, кондитерскай оноһуктар эмиз хамаҕатык атыыга бараллар. Дьон-сэргэ күннэтэ туттар табаара—мыыла, тиис суунар бороһуок, о.д.а. атыыланар прилавоктаахпыт. Атыылаһарга табыгастаах. Кэрийэ сыгдыан бэйэ сөбүлээбит бородууктатын талан ыларын, ыйаһын уонна тахсыыга баар кассага тийээн харчытын аахтарабын. Сөбүлүүллэр, хайһыыллар. Атын сирдэргэ даҕаны атыылаһааччыбыт. Кооператив атыылы бардаһына, билии кырыттар-былтан эмиз идэһэччилэр. Хамнаһыт акылаат, болдубор кэлэр.

Сэбиэдиссэй үлэни билиһиннэрэ, кэрийтэрэн көрдөрө сырытпаһына, элбэх атыылаһааччы миэрэн табыста. Хатылыттан сыгдыар Виктор Попов: „Бу маҕаһыынна мэлдьи сылдыабын. Суолтум аана буолла. Атыһыттар эйбэстэр, чэбдик, ыраас баҕайытык анал формаларынан таннан-симээн тураллара, үөрэнөтө хаачыйаллара олус үчүгэй. Бородуукта табыта баар. Ордуһу үрүн ас баара абыраллаах“,—дизэн санаатын үлэлэһиннэ. Атыылаһааччы суруйар кинигэтин („Книга отзывов“) көрдөххө, эмиз хайһыыр, баҕа санааны этэр суруктар бааллар. Хопобур, Ытык Күөлтэн Ил Түмэн депутата Дмитрий Саввин көмөлөһөчүтэ Гаврил Каприн

„Массыына кэтэһэ таарыйа, бу маҕаһыынна син балайда буоллум. Атыылаһааччылар бутерброд онорон ситтиллэр. Олус үчүгэй сыһыаннаахтар“,—дизэн суруй-бут.

Киин суол кытылыгар турар „Чурапчы“ улуунун туһунан айанныыттарга үтүө өйдөбүлү бизрэр, табыт табаардаах, устубат быйаннаах „Быйан“ маҕаһыын кэплэктиибигэр үлэлэригэр ситиһини, тус опхотторугар дьоруу-соргуу баҕарабын.

ТӨРҮҮР БИЭЛЭРИ КӨРҮҮ-ХАРАЙЫЫ

Өр сыллаах чинчийэн көрүүлэргэ олсубуран, ыам ыйыгар уонна бэс ыйыгар төрөөбүт кулуннар ыарыыга ылларбаҕа улааталлар, күһүннэ диэри эттэрэ-сииннэрэ ситэр, кыһыны үчүгэйдик туоруур буолаллар. Ити сылгы инникитин доруобай төрөөхтээх буоларыгар, бородуатын хаачыстыбата тупсуутугар көмөлөһөр. Олус эрдэ, кулун тутар, муус устар ыйдарга төрөөбүт кулуннар тымныы, тыал, хаар хаарыһыларынан быһаанчык сайдаһаллар, ииннээс уонна ыарыһах, кэнээс төрөөхтэрэ даҕаны эмиз акыраһа буолаллар. Хойутаан—от, атырдыах ыйдарыгар төрөөһүн эмиз үлүс омсолордох.

Буос бизлэри бастыҥ суортаах, күөх отунан кулун тутартан саҕалаан ыам ыйын ортотугар диэри аһатыллар. Саас төрөөхтөрүн аҕай иннинэ, бизлэри дэлэйдик уулатыы улахан туһалаах.

Төрүүр бизлэргэ анаан ойуур собуруу энээригэр, күн көрөр сиригэр үрдэ сабыһылаах, арҕаа-хоту өттүлэрэ эркиннээх „хаһаа“ тутуллар. Биз төрүүн иннинэ ол хаһаага көһөрүллэр. Төрөөбүтүн кэнниттэн кулун үчүгэйдик атаһар туран хаамыар, биз ыарыһытын аһарыар диэри, 4—5 хонук устатыгар эмиз итиннэ турар. Төрөөбүт бизни бастагы күннэригэр саамай үчүгэй отунан аһатыллар, иһиттэн уулатыллар.

Биз төрүүр „болдьоһо“ чугаһааһына, кэтиэххэ-маньааха, харабыллыаха наада. Кыайан төрөөбөтөһүнэ, көрөөччү көмөлөһүүхтээх. Итиннээх ветеринардартан эрдэ үөрэнэрэ, тугу онорохтарааһын билэрэ наада. Төрөөхтээх, саҕардыы төрөөбүт да бизни даһтан даһа көһөрүүтэ үргүлүккэ, сүүрдүбөккэ, наһыллык сыһыаннаһыллыахтаах. Саҕа төрөөхтээх кыһыттары эрдэттэн быаҕа үөрэтиллэһтээх, ити майгылар-сипилилэрэ чычаас, сымнаҕас буолалларыгар, киһиттэн үрүбөккэ этэниэ төрүүлэригэр оруоллаах.

Ыстатыйа В. И. Птицын „Саха сылгыта“ диэн кинигэтигэр ытыллына. Дьокуускай, 2015 с.

Сэдэх хаартыска

Бу саха атыыр оһуһун аата „Кылбааттыыр“. Мэнэ-Хангалас улуунун Бүтэйдээбэр 1945 с. хаартыскага түһэрии.

Хайхиаг бэчээжээ бэрлэлээр графика: 18 ч 00 м. Бэчээжээ бэриллинээ: 16 ч 00 м. "Сана олох" редакционной-издательской холбооноо 28.02.2018 с. офсетка бэчээтгэнээ. Типографияаадырһа: 678670, Чураалчы сал. Карл Маркс уул. 26 "а" Индекс: 54907. Хайхиаг нэдиэлээг икитэ, оптуурунньуука, бэчээтсэе тахсар.